

Anmeldelser

Hans Gammeltoft-Hansen og Flemming Axmark (red.):

»The Danish Ombudsman«

DJØF Publishing, Copenhagen, 1995,
242 sider inklusive bilag.
Pris 300,00

Det danske ombudsmandsembete fylder 40 år i år. I disse 40 år har institutionen slået sig selv fast. Et af de vigtigste fortrin ved institutionen er, at det er så nemt for borgeren at henvende sig til den – i modsætning til fx at lægge en sag an ved en domstol.

Som bekendt er ombudsmandsembedet en svensk invention, men i Danmark har man i langt højere grad forstået at propagandere for embedet og bidrage til systemeksport. Med stor succes. Så stor succes at der nok skal være ganske mange, som tror, at det er en dansk idé. Det er næppe heller for meget sagt, at især den første danske ombudsmand personligt havde en stor evne til at »missionere« for institutionen og at en del af dens succes og sejrsgang skyldes denne evne til imagespredning. Institutionens autoritet står og falder i høj grad med dens popularitet – såvel internationalt som nationalt set. Jubilæumsbogen er et bidrag til at vedligeholde traditionen for at informere om institutionen og sprede den til andre dele af verdenen. Det er den kildekritiske indgang man må have til bogen.

Bogen indeholder en række artikler, der belyser emnet fra forskellige synsvinkler. Der er også artikler fra nogle af de lande, der har importeret

institutionen: New Zealand, Norge og Island. Disse artikler redegør for erfaringerne i disse lande. Men hovedparten af artiklerne handler naturligt nok om den danske ombudsmand. De fleste af forfatterne har en eller anden tilknytning til institutionen.

Den lettere selvforligende festtone slås an af den tidligere ombudsmand, Niels Eilshou Holm, med en artikel, der bærer titlen: »The Ombudsman – A Gift from Scandinavia to the World«. Så er der mere solid information at hente i artikler af Lars Busck, Kaj Larsen og Lennart Frandsen, der er kontorchefer ved institutionen.

Tidligere ombudsmand, Lars Nordkov Nielsen, følger hertil en artikel om ombudsmanden i fremtiden – som i mangt og meget fortæller om fortiden og nutiden.

Under læsningen fristes man til at spørge om ikke artiklerne, der skal informere om institutionen historisk, institutionelt og retligt kunne være strammere redigeret. Med flere bidragydere undgås det ikke, at artiklerne lapper ind over hinanden.

Et par bidrag af den nuværende ombudsmand løfter samlingen.

Det første fortæller om ombudsmandens problemer med at gøre sig forståelig og blive forstået af borgerne. Ombudsmandens problem er her at formulere sig både forståeligt og juridisk præcist. Ombudsmanden har altid lagt vægt på at skrive begribeligt til borgerne – men en del borgere ender alligevel med at opfatte ombudsmanden som en myndighed på linie med andre myndigheder, der ikke vil forstå borgeren.

Væsentligere er dog ombudsmandens artikel om forvaltningsretten i fremtiden. Her peges bl.a. på behovet for en bedre lovgivning i forbindelse med behandlingen af senile og andre plejekrævende personer, herunder bestemmelser om foranstaltninger af tvangsmæssig karakter. Der peges endvidere på effekterne af internationalisering, privatisering og decentralisering, som helt kan ændre relationen mellem stat og borger.

Det er med særlig interesse, man læser Carsten Henrichsens artikel om Tamil-sagen. Denne forfatter er ikke ansat ved ombudsmandsinstitutionen. Dertil kommer, at Tamil-sagen af ombudsmanden selv er betegnet som embedets internationalt mest kendte sag. Og et pikant element var, at ombudsmanden tidligere havde været formand for Dansk Flygtningehjælp og med til at præge flygtningelovgivningen. Det er netop ved den slags extreme cases en institution testes.

Nu er det jo imidlertid sådan, at Tamil-sagen i den danske offentlighed snarere forbindes med dommer Hornslets undersøgelse og Rigsretten. I sammenligning hermed står det formentlig mere dunkelt i manges erindring, at ombudsmanden på et tidligere tidspunkt var involveret i dette for dansk folkestyre efterhånden pinligt langstrakte sagsforløb. Det pinlige består bl.a. i at vi fortsat efter en længere årrække ikke har fået en afklaring på spørgsmålet om de eventuelle tjenestemandssager. Det pinlige er også, at sagen kom tæt på at blive så gammel, at den på grund af de involveredes alderdom eller anden forgængelighed måtte opgives. Det pinlige består også i, at et retligt spørgsmål i årevis prægede det danske politiske liv og bl.a. var årsagen til et regeringsskifte. Er det ikke et udtryk for problemer med vore institutioner, at vi ikke hurtigere kan få en afklaring? Og er det et udtryk for en begrænsning ved ombudsmandsinstitutionen, at det blev nødvendigt med dommer Hornslets undersøgelse? For det tyder jo på at ombudsmandens rapport ikke var tilstrækkelig til at Folketinget uundgåeligt måtte drage konsekvenser.

Carsten Henrichsens artikel går dog ikke dybere i den slags diskussioner. Henrichsen begrænser sig til at resumere Tamil-sagen og har nogle korte betragtninger om dens formentlige exceptionelle karakter. Givet det begrænsede sideantal er det

forståeligt. Men ikke specielt kritisk overfor ombudsmandsinstitutionen.

Trods det ønskelige i en strammere redigering lever bogen alt i alt op til sit formål, som er at informere udlændinge. Men den læser, der vil have mere end forholdsvis elementær information når ikke langt. Måske var det snart på tide at undersøge ombudsmandsinstitutionen udefra? Fx af politologer som i modsætning til jurister vanskeligere kan mistænkes for at have personlige interesser i institutionen eller relationer til dens ansatte.

Tim Knudsen, Institut for Statskundskab, KU.

Anthony Giddens på dansk

Anthony Giddens: *Modernitetens konsekvenser*. Oversat af Søren Schultz-Jørgensen (Hans Reitzels Forlag. København 1994. 162 s., 198 kr.)

Anthony Giddens: *Intimitetens forandring. Seksualitet, kærlighed og erotik i det moderne samfund*. Oversat af Else Henneberg Pedersen (Hans Reitzels Forlag. København 1994. 207 s., 220 kr.)

Anthony Giddens: *Sociologi. En kort, men kritisk introduktion*. Oversat af Ole Lindegård Henriksen (Hans Reitzels Forlag. København 1995. 179 s., 185 kr.)

Anthony Giddens: *Modernitet og selvidentitet*. Under udgivelse oktober 1995 (Hans Reitzels Forlag, København 1995)

Den engelske sociologiprofessor Anthony Giddens ved University of Cambridge, England er en af nutidens mest produktive og omdiskuterede samfundsteoretikere. Hans omfattende produktion illustrerer en fremadskridende erkendelse af, hvad han mener, er kendetegnende for vor tidsepokes samfundsliv. Det er derfor et godt initiativ, Hans Reitzels Forlag har taget ved at udgive fire af hans bøger på dansk, og en god lejlighed for en bredere læserkreds til at stifte bekendtskab med en af de centrale skikkelser i international sociologi.

Giddens' sociologi hviler på hans »strukturations-teori«, hvis grundtese er, at det sociale skal opfattes som en dualitet, hvor struktur og aktør gensidigt forudsætter og betinger, men ikke determinerer hinanden. Dette perspektiv indebærer et opgør med eksisterende sociologiske perspektiver både, hvad angår disses dikotomisyn på det sociale, deres evolutionistiske forståelse af historiens udvikling og deres opfattelse af nationalstaten som identisk med »samfundet« samt opfattelsen af, at sociologisk viden kan bruges til prediktion og kontrol. Menneskers handlinger kan forstås ud fra begrebet »dobbelthermeneutik« – sociologisk viden bliver også del af lægmænds viden og grundlag for samfundsændrende handlinger, hvis konsekvenser ikke altid er tilsigtede, iflg. Giddens.

Dette synspunkt ligger til grund for hans analyser af »moderniteten«, dvs. de sociale livs- og organisationsformer, der voksede frem i Europa omkring det 17. århundrede og fremefter, og som efterfølgende blev mere eller mindre verdensomspændende i deres betydning. Denne udvikling har givet anledning til, at vi i dag oplever det, som om vi står ved begyndelsen til en ny epoke, der fører os hinsides selve moderniteten til en postmodernitet. Giddens deler ikke denne opfattelse. Han mener tværtimod, at vi i dag er vidne til modernitetens radikaliserende.

I *Sociologi. En kort, men kritisk introduktion* diskuterer Giddens konkurrerende sociologiske perspektiver på en række igangværende samfundsforandringer, der berører statens udvikling, familie og køn, klasseforhold, urbanisering og nationalstaten. Det er en eksemplarisk illustration og pædagogisk fremstilling af sociologisk viden og fantasi og en god introduktion til Anthony Giddens og kritisk sociologisk teori.

Skal vi grundlæggende forstå moderniteten, bliver vi – iflg. Giddens – nødt til at tage højde for moderne institutioners ekstreme dynamik og globaliserende omfang og forklare deres diskontinuitets natur som noget, der afviger fra traditionelle samfund. Og det gør han i *Modernitetens konsekvenser* i form af en institutionel analyse. Han fremhæver, at de centrale kendetegn ved det moderne samfunds konturer og transformationer er, at forandringerne sker hurtigere og er mere omfangsrige end i før-moderne samfund, og at udviklingen i de

sociale institutioner er »tveæggede«: de indebærer både øget sikkerhed og fare; tillid og risiko.

Det, der er kilden bag moderniteten, og adskiller den fra traditionelle, pre-moderne samfund, er 1. at der sker en adskillelse af tid og sted: nærværende, lokale forhold bliver bestemt af nogle ikke-nærværende, fjerne forhold; 2. der sker en »udlejring« af sociale forhold gennem skabelse af symbolske tegn eksempelvis penge, og oprettelse af ekspertsystemer; disse udlejningsmekanismer hviler på »tillid« til noget abstrakt; 3. viden bliver anvendt reflektivt, dvs. bliver stadig revideret i lyset af erfaring og ny viden; det er ikke tilstrækkeligt at henvise til tradition. Dette fører dog ikke til større kontrol med vores liv på grund af magtfuldhed, træge værdisystemer, utilsigtede konsekvenser af vores handlinger og ikke mindst, at når social viden anvendes, er den med til at ændre det, som den omhandler.

Kapitalisme, industrialisme, overvågning af befolkningen i den politiske sfære samt militærmagt udgør tilsammen modernitetens institutionelle dimensioner. Disse fire institutioner var tidligere i overvejende grad knyttet til nationalstaten; det er de stadig, men i dag er der i stigende grad også tale om global interaktion. Denne globalisering er gjort mulig af 1. tid-rum-udstrækning, 2. udlejring, og 3. refleksivitet, og har resulteret i, at lokale forhold formes af hændelser, der indtræffer langt væk – og omvendt. Mekaniseret informationsteknologi har spillet en væsentlig rolle i denne udvikling.

Moderne institutioner med deres symbolske tegn og abstrakte systemer hviler i den grad på, at folk har tillid til dem. At folk har tiltro til disse abstrakte systemer, som de ikke har teknisk kendskab til, skyldes noget ontologisk ved menneskets jeg-identitet: I barndommen lærer barnet gennem interaktion med moderen, at tillid indebærer gensidig erfaring også med det ikke nærværende, og denne erfaring indlejres i personligheden i form af »basal tillid«, ontologisk sikkerhed og følelse af kontinuitet. I pre-moderne samfund er tillid knyttet til det lokale ex. familie, lokalsamfund; i moderne samfund er tillid knyttet til udlejrede abstrakte systemer.

Der er et dialektisk forhold mellem modernitetens globaliseringstendenser og selvets og intimitetens forandring.

I Intimitetens forandring. Seksualitet, kærlighed og erotik i det moderne samfund ser Giddens på de ændringer, der er sket i seksualiteten i takt med modernitetens fremvækst og specielt på denne udviklings konsekvenser for vor forståelse og praktisering af kærlighed og seksualitet samt for magtforholdet mellem kønnene i dag.

Selvets og selv-identitetens psykologi er et vigtigt, men ofte overset emne i moderne sociologi. I *Modernitet og selvidentitet* giver Giddens os en indsigt i den side af problematikken, der vedrører personligheden og kulturens rolle. Selvets muligheder kommer til udtryk i et hverdagsliv gennemsyres af basal tillid, tillid til abstrakte systemer – og af øget opmærksomhed over for risiko over for, hvad der kunne ske. Selvet bliver i høj grad et refleksivt projekt i en modsigelsesfuld verden, der er gennemskåret af noget fremmed og af noget kendt; af personlig trust og upersonlige bånd; af abstrakte systemer og daglig evne til viden; af pragmatisk accept og aktivisme. Ontologisk sikkerhed og eksistentiel angst lever side om side i den moderne verden.

I *Modernitetens konsekvenser* tegner Giddens et billede af et Jagannath¹-samfund. Det er en radikal, fremtidig, men ikke fjern og urealistisk modernitet, hvor modernitetens institutioner er fuldt udfoldet og driver menneskene kollektivt til en grænse, hvor det truer med at gå ud af vor kontrol. Netop fordi ingen kan sætte sig uden for, må denne modsigelse provokere til engagement og aktivitet, fordi moderniteten er refleksiv, og deri ser Giddens en mulighed for kollektiv organisering.

»Utopisk realisme« er den model, som Giddens ser som et realistisk handlings-alternativ til Jagannath-samfundet, som ikke er et fejlfrit, autonomt system, men i høj grad bygger på refleksiv viden. Denne model er tænkt inden for rammerne af den nuværende modernitets institutionelt iboende muligheder, dvs. afbalancerede utopiske idealer kombineret med det realistiske. En sådan model må omfatte politik om selvrealisering, emancipatorisk politik, politisering af det lokale og politisering af det globale.

Gennem eksisterende sociale bevægelser i modernitetens fire dimensioner (arbejderbevægelsen, demokratiske bevægelser, fredsbevægelser og økologiske bevægelser) kan vi skimte nogle mulige fremtidige transformationer og dermed nogle institutionelle udviklingstendenser i retning af en post-moderne orden, hvor modernitetens fire institutionelle dimensioner har udviklet sig i retning af post-knap system, mangeljret demokratisk participation, demilitarisering og humanisering af teknologi. Drivkraften i de rige lande kommer fra »udviklingstræthed« og fra, at mange foretrækker »livskvalitet«.

Hvorledes tænker Giddens så, at dette post-knaphedssystem ser ud? Det består af de fire institutioner, der har udviklet sig til socialiseret økonomisk organisering, koordineret global orden, overflødiggørelse af krig samt system af omsorg for kloden. Fortsætter udviklingen ad den radikale modernitets vej vil vi nå en høj-frekvens-risiko-orden med sammenbrud af økonomisk vækstmekanismer, stigende totalitär magt, atomkonflikt eller krig i stor målestok samt økologisk forfald eller katastrofe. Det vil sige, at alternativet til utopisk realisme og »på den anden side af moderniteten ... er »en republik af insekter og græs« eller en samling ødelagte og traumatiserede menneskelige fællesskaber« (*ibid*: 148).

De fire bøger kan læses hver for sig, men repræsenterer samtidig en helhed. *Sociologi. En kort, men kritisk introduktion* er en kortfattet præsentation af nogle af kendetegn ved moderniteten, som underkastet en dyberegående institutionel analyse i *Modernitetens konsekvenser*, som igen danner den teoretiske ramme for de udvalgte temaer i henholdsvis *Modernitet og selvidentitet* og *Intimitetens forandring*.

Giddens bryder – i lighed med andre nutidige modernitetsteoretikere som Ulrick Beck og Scott Lash – med modernitetens sociologi, dvs. med den opfattelse, at evolution kendetegner udviklingen, og at rationalitet er drivkraften. Han bringer også subjektet tilbage til sociologien og tilbageviser dermed opfattelsen af, at det er muligt at sætte udviklingen på en teoretisk formel. Som sådan tjener de fire bøger ikke blot som indføring i forfatterskabet hos en af de nutidige store navne inden for den internationale sociologiske debat vedrørende

teori om vor tids kendetegn og forandringer. De repræsenterer også en god introduktion til de efterhånden mange bidrag om globalisering forstået som radikal modernitet. De giver også eftertanke om vore muligheder for at tænke og handle i nutiden og vort medansvar for nutiden og fremtidens samfund.

Det engelske sprog – i hvert fald som det kommer til udtryk hos Giddens – rummer dels nogle nuancer, som ikke lader sig direkte oversætte til dansk, dels en indforståethed i Giddens' strukturations-teori. Det er derfor et godt valg, at bøgerne er blevet forsynet med nogle »forklarende« fodnoter.

Kirsten Thomsen, lektor
Københavns Universitet
Institut for Statskundskab

Jesper Strandskov:
Internationalisering af Virksomheder
København: Handelshøjskolens Forlag, 1995. 231 pp.

Det foreliggende arbejde er en lettere omarbejdet version af Del I af forfatterens disputats fra sidste år, *Studier i danske virksomheders internationaliseringsprocesser*. Bogen henvender sig i følge dens forord til erhvervsøkonomi-studerende på kandidat-niveau samt forskerstuderende, der ønsker at fordybe sig i internationaliserings-området. Til disse formål forekommer bogen endog særdeles velegnet; formentlig vil den også kunne gøre fyldest i cand.merc.-kurser om multinationale selskaber, virksomheders internationalisering, international afsætning o.l. Men for specialisten indenfor området virksomhedens internationalisering er der nok mindre at hente; dertil er bogen nok for refererende, og som jeg senere skal komme ind på, heller ikke helt up-to-date. (Man kan indvende, at det betyder mindre, fordi der simpelthen ikke er så mange specialister indenfor feltet indenfor det danske sprogområde).

Bogen er disponeret over 7 kapitler, hvor der indledningsvis gives en præsentation af forskningsområdet (kap.1: »Forskning i international virksomhedsøkonomi og internationalisering«); herefter drøftes i det efter min mening bedste kapitel en række generelle metodologiske og metodiske pro-

blemer i erhvervsøkonomien (kap.2: »Erhvervsøkonomisk teoridannelse: Nogle dilemmaer«); hvorefter en række teorier om internationalisering refereres og diskuteres, hver i et kapitel. Det drejer sig om den såkaldte »Uppsala-model«, som er en fase-model for udenlandsk etablering, om mere transaktionsomkostningsorienterede perspektiver, om det inter-organisatoriske perspektiv (primært ressource-dependens-teorien) og netværksperspektivet; samt om hvad Strandskov kalder »strategisk konkurrenceperspektivet«. Alt sammen er det en velskrevet og kompetent behandling af stoffet. Et afsluttende kapitel (7) tilbyder en »Integration af de teoretiske perspektiver på virksomheders internationalisering«, ja endda, en »metateoretisk analyseramme«.

Ganske ambitiøst, men passende for et arbejde på disputatsniveau, ønsker Strandskov at tilvejebringe en »syntese af den ellers noget fragmenterede teoridannelse, der aktuelt findes inden for undersøgelsen af virksomhedens internationalisering« (forordet); det vil sige, at afslutningskapitlet må blive bogen centrale kapitel. Lykkes det Strandskov at tilvejebringe denne syntese? Det afhænger nok af, hvad man mener med syntese.

For det første kan det konstateres, at kun halvdelen af kapitlet – godt 13 sider – afsættes til en diskussion af »Internationaliseringens retning og form: Mod en mere sammenhængende teoridannelse«, mens resten består i taxonomiske øvelser. Taxonomier er selvfølgelig ikke synteser; de kan højst indicere komplementære relationer, som eventuelle synteser kan bygge på. Efter at have identificeret en række komplementære relationer mellem de teoretiske perspektiver på virksomhedens internationalisering består Strandskovs syntese nu i kort at forklare, hvor en række af de relevante variable fra teorierne kan hjælpe os med at forstå virksomheders internationaliseringsprocesser. Dette er en syntese af en slags, idet en række indsigter fra forskellige teorier bringes sammen til at kaste lys over et fænomen. Men nogen integration af de enkelte teoretiske perspektiver er der ikke tale om. Det ville for eksempel kræve at en mere overordnet teori (»en metateoretisk analyseramme«?), der kunne udtrykke de enkelte teorier som specialtilfælde, konstrueredes.

Dette kan Strandskov ikke siges at have gjort, men han kan formentlig også hævde, at have sit forsvar parat: nemlig i argumentationen i bogens kapitel 2 for, at teorier i erhvervsøkonomien i almindelighed er af (og må være af) relativt begrænset generalitet og i høj grad består af sammenkædning af mere eller mindre urelaterede teoridele, tilpasset øjeblikkets forskningskrav og i sidste ende praktiske behov.

Disputatsarbejde er ofte en langvarig proces, og der er en reel fare for, at man glemmer at opdatere det første man fik skrevet. Det kan man måske i Strandskovs bog se af den 20 sider lange litteraturliste, hvor kun en enkelt reference er fra 1992, hvor der er nogle få fra 1991 og 1990, og hvor hovedparten af referencerne daterer sig til 1980'erne. Vi taler her om en publikation fra 1995 indenfor et område, hvor udviklingen går ganske hurtigt.

Mere substantielt er det karakteristisk for Strandskovs bog, at den ikke er helt up-to-date på en række, ret vigtige, områder. For eksempel drøftes det såkaldte »ressource-perspektiv« (Wernerfelt, Rumelt, Barney, o.a.), det i dag dominerende perspektiv på strategi indenfor erhvervsøkonomien, ikke; kun Porters strategitilgang nævnes i kapitlet (6) om »Internationalisering i et strategisk konkurrenceperspektiv«, selvom ressourceperspektivet indenfor det sidste tiår også er blevet anvendt i forbindelse med internationalisering.

Ydermere har diskussionen af moderne organisationsøkonomis anvendelse i en international sammenhæng i kapitel 4 (»Internationalisering og internalisering: et institutionel-økonomisk perspektiv«) et noget antikveret præg, idet kun markedhierarki-dikotomien inddrages. I hvertfald siden midten af 1980'erne er »mellemformernes« (licensaftaler, joint-ventures, etc.) rolle i virksomhedens internationalisering blevet inddraget og modelleret (f.eks. arbejder af Hill, Kim, Contractor, o.a.). Her hævdes også, at det først er »i de senere år, at internaliseringsteorien er søgt raffineret og videreudviklet ved at inddrage en række af transaktionsomkostningsanalysens resultater«. Men allerede Buckley og Cassons vigtige arbejde fra 1976 bygger da klart på transaktionsomkostningsteori (nemlig Coase og Arrow), og nogle vil mene, at

Stephen Hymers måske endnu vigtigere arbejder fra 1960'erne gør det ihvertfald implicit?

Sammenfattende må Jesper Strandskov roses for at have præsteret en rimeligt letlæst og velskrevet introduktion til et spændende felt i udvikling. Hovedanken må dog være, at bogen ikke forekommer helt up-to-date.

Nicolai Juul Foss
Handelshøjskolen i København

**J. Ørstrøm Møller:
The Future European Model.
Economic Internationalization and
Cultural Decentralization**

Praeger Studies on the 21st Century,
Westport, CT, 1995

Ørstrøm Møllers nyeste bog er på engelsk og indgår i en serie af fremtidsrettede essays. James A Baker, III, skriver i forordet, at den indgår i traditionen af »those important European individuals who have ventured to lead the way for their compatriots«. Det er en visionær og dristig bog, som søger at give et bud på nogle meget centrale udviklingslinier for Europas fremtid.

Dens budskab er, som undertitlen angiver, at der er to hovedprincipper for den fremtidige europæiske udvikling: økonomisk internationalisering og kulturel decentralisering. Ø.M. har et relativt optimistisk syn på denne dobbelthed: internationaliseringen giver sig selv, den kan vi se hver eneste dag; men af udviklingen i produktions- og kommunikationsteknologi udleder han en lige så nødvendig tendens til kulturel decentralisering. En tendens, som ikke bare undergraver imperier og diktaturer, men som også gør den menneskelige faktor til det afgørende i fremtidens erhvervsliv. Vi står ikke, som Umberto Eco siger, overfor en ny middelalder; med Ørstrøm Møllers ord står vi overfor en ny *oplysningstid* (p.12).

Bogen er ikke nogen videnskabelig afhandling – den er ikke udstyret med noter og dokumentation, der er ingen referencer, og bibliografien er kort og selektiv. Det er en form, man kan bruge med for-

del. Essayistik kan være mindst lige så indflydelsesrig som videnskab.

Bogen er et essay og skal være inspirerende. Det er den også på mange punkter – dels ved sit hovedbudskab (derom straks), og dels ved løse bemærkninger som at »EU-parlamentet er ikke noget rigtigt parlament« (p.80), »valutakrisen i 93 var manipuleret af amerikanske banker« (p. 100) og »europæerne er ved at overføre deres identitet fra nationalstaterne til virksomheder og fagforeninger« (p. 41).

Løse bemærkninger hviler på løs argumentation. Mange betragtninger i bogen føles ikke så overbevisende, at man køber dem uden videre. Uden dokumentation og videnskabelig omhu hviler overbevisning på evidens, på stringens i fremstillingen og retoriske greb. Og her slår den ikke altid til: betragtninger om nationalstatens faldende kapacitet (pp.40 og 42), om engelsk som et sprog uden en kultur (p. 53), om den juridiske reguleringens mindskede betydning (p. 42) – overbeviser ikke mig. Ligeledes er jeg heller ikke helt enig i regionalismens betydning i EU er så stor, som det fremstilles: nok foregår der sociale og økonomiske processer i sub-national sammenhæng, men en identitetsdannelse synes kun ganske overfladisk at være på vej.

Overordnet er bogen et forsøg på at anvende nogle markante pointer fra nyere økonomiske og sociologiske analyser på international politik, specielt EU-forhold. Et så bredt forehavende kan naturligvis aldrig føres helt igennem, men sammenstillingen af de tre analyseområder er inspirerende – og nødvendig, hvis man skal forstå dynamikken i det samlede system: Europas fremtid er afhængig af både økonomiske, teknologiske og kulturelle forhold – og ikke mindst af en række politiske processer, som skal tage disse andre forhold i betragtning.

Sven Bislev, lektor, HHK

Tom Elfring, Hans Siggaard Jensen, Arthur Money (red.) (1995): European Research Paradigms in Business Studies

København: Handelshøjskolens Forlag.

Der udkommer for mange bøger. Forlagene, og særligt de akademiske forlag, er næsten garanteret en stabil afsætning på engelsksprogede bøger, der antagelig ligger noget (omend næppe meget) over break-even. Denne stabile afsætning eksisterer blandt andet i kraft af en ret stabil efterspørgsel fra verdens universitetsbiblioteker og statsbiblioteker. Når dette kobles med et voksende pres om publicering til et voksende forskersamfund, får man den situation, hvor en række dybest set ligegyldige bøger udkommer. Det er blandt andet en konsekvens af det resulterende kvalitetsfald indenfor bogudgivelser, at i stadig flere samfundsvidenskaber fremkommer de vigtige resultater og den vigtige debat i de reviewede tidsskrifter – ikke i bøger. En forsker, der ønsker at have fod på udviklingen indenfor sit fag læser højst bøger og antologier, hvis han ønsker retrospektive eller let læste oversigter, eller måske for et enkelt essays skyld.

Erhvervsøkonomi er ingen undtagelse i forhold til denne tendens. Også her sker der det, at der udkommer flere og flere ligegyldige bøger, mens den vigtige diskussion finder sted i tidsskrifterne. Elfring, Jensen og Moneys antologi om »Europæiske forskningsparadigmer i erhvervsøkonomi«, som en dansk oversættelse af titlen må lyde, er ud fra ovenstående ræsonnementer en ret problematisk bog. Med undtagelse af et indlæg af Jensen, består bogen af essays af erhvervsøkonomiske ph.d.-studerende fra en summer school om »European Research Paradigms in Business Studies« holdt i Belgien i 1992. Enkelte af disse er ganske udmærkede, nogle er decideret dårlige, og flere er uinteressante. Istedet for at samle indlæggene i en antologi burde de gode indlæg have været forsøgt publiceret i tidsskrifter (og der er mange erhvervsøkonomiske tidsskrifter, der også tager metodologiske indlæg, som indlæggene i denne bog).

Bortset fra en kort introduktion ved Hans Siggaard Jensen og Tom Elfring består bogen af 10 essays, hvoraf de 9 er forfattet af ph.d.studerende og det sidste af Hans Siggaard Jensen. Dette sidste essay, om »Paradigms of theory-building in business

studies«, er formentlig tænkt som endnu et indlednings- og oversigtsessay, idet det på udmærket vis redegør for en række karakteristiske problemløsningsmetodikker i faktisk forskningspraksis i erhvervsøkonomien.

Man kunne efter dette indlæg, og givet bogens titel, have forventet at de resterende indlæg konkret diskuterede sådanne problemløsningsmetodikker og særligt i en europæisk sammenhæng. Det vil sige: givet at bogen nu engang hedder »Europæiske forskningsparadigmer i erhvervsøkonomi«, kunne man have forventet en diskussion af faktisk forskningspraksis i forskellige europæiske lande. For eksempel: hvorfor er svensk erhvervsøkonomisk forskning så distinkt? Hvordan fungerer forskning faktisk i Uppsala? Hvorfor opstod netværkstilgangen netop dér? Hvorfor er europæisk erhvervsøkonomi generelt mere sociologisk, og mindre økonomisk, orienteret end amerikansk erhvervsøkonomi? etc.

Det er slet ikke tilfældet. Istedet får vi en række *videnskabsteoretiske* indlæg, hvoraf de fleste angriber »positivismen« indenfor erhvervsøkonomien, og hvori der er meget lidt om egentlig forskningspraksis i erhvervsøkonomien. Mindst to af indlæggene (van Rekoms og Renneboogs) har faktisk intet at sige om erhvervsøkonomi overhovedet. Generelt er tonen kritisk, og ikke konstruktiv; man overfalder stråmænd, og mørbanker dem med rituelle henvisninger til Thomas Kuhn og Berger & Luckmann. Det er ganske utroligt, hvad det trivielle faktum at den sociale verden er typificeret, øjensynligt kan bruges til; selvfølgelig ikke mindst til at slå »positivister« i hovedet med.

En anti-realistisk holdning karakteriserer også flere af indlæggene; der er ikke nogen »hidden reality existing independently of the subject« (Berglund, 49). Teorier er bare »stories that are not more true than any other form of story-telling, the difference is that science usually has more legitimacy« (Berglund, p.50). Beverly Hills 90210 og Einstein er ét fedt.

Det er naturligvis legitimt, og i mange sammenhænge også nødvendigt, at bruge dybest set videnskabsteoretiske argumenter. Men så må man også have fod på dem. Det går simpelthen ikke, som i Poul H. Andersens indlæg, at misforstå Alfred Schütz, misrepræsentere Metodestrident i økonomisk metodologi, og kalde Popper for positivist (alt sammen på én side (33)!). Der våses ganske enkelt for meget i denne bog (redaktørerne burde have været meget mere ude med riven).

Flere af bidragene er dog ganske udmærkede. Her er det nødvendigt særligt at nævne bogens bedste indlæg, nemlig Luc Renneboogs »From critical to communicative rationality« og særligt Jonathan Levies »Ontological paradigms in management literature«, hvori der laves en nyttig overordnet skelnen mellem mekanistiske, organiske og evolutionære forskningstraditioner i erhvervsøkonomien. Disse indlæg (og Siggaard Jensens eget) burde have været forsøgt publiceret som tidsskriftsartikler. Ideen der ligger bag bogens titel, at give en sociologisk orienteret diskussion af faktisk erhvervsøkonomisk forskningspraksis i Europa, er spændende og god. Man kunne opfordre redaktørerne til at forsøge sig én gang til, denne gang med nogle kapaciteter indenfor området.

Nicolai J. Foss

Institut for erhvervs- og samfundsforskning
Handelshøjskolen i København

Note

1. Ordet Jagannath stammer fra hindi, »Verdens Herre«, og er en betegnelse for guden Krishna. Hvert år blev et billede af guden trukket gennem gaderne på en stor vogn, som tilbederne siges at have kastet sig selv ind under for at blive knust af hjulene (*Modernitetens konsekvenser*: 120).